
Kako misliti patriotizem

Mitja Sardoč

Tako intuitivno kakor tudi teoretično patriotizem lahko definiramo kot »ljubezen do domovine«. ¹ Pravzaprav gre za enega od redkih pojmov na področju državljske vzgoje oz. politične teorije nasploh, kjer obe pojmovanji (teoretično in intuitivno) v veliki meri sovpadata. ² Kljub neposrednosti in neprotislovnosti te opredelitve so razprave o patriotizmu vse prej kot anemične ali neproblematične: odnos do patriotizma ni namreč nič kaj preprost in enoznačen, saj velja – tako zgodovinsko kakor tudi teoretično – za enega od najbolj protislovnih konceptov v politični teoriji nasploh. Kljub svoji neposredni opredelitvi se patriotizem sooča s problemom lastne identitete oz. same narave, kaj patriotizem je, kar lahko predstavimo s prisposodobno škatle z dvojnimi dnovi, ki jo je v svoji knjigi *Demokracija v Ameriki* uporabil Alexis de Tocqueville, saj »vajo lahko vstavimo katerokoli idejo, ki nam je všeč, ter jo znova potegnemo ven, ne da bi bili opaženi« (Tocqueville, 1996).

Tudi odnos do patriotizma je bil v svoji dolgi zgodovini praviloma ambivalenten. ³ Npr. rimski pesnik Horacij ga je označil kot najvišjo obliko politične-

1 Konstitutivni element patriotizma oz. »smrtno strast« patriotizma kot abstrakcije ali kot ideala, kakor je izpostavil George Kateb v svoji analizi patriotizma, zaznamuje pripravljenost »umreti in ubijati za svojo domovino« (Kateb, 2008: 7–8).

2 Tukaj ostaja odprto vprašanje, ali je zgornja definicija patriotizma, t. i. »osnovna« opredelitev patriotizma zadostna za utemeljitev patriotizma kot državljske vrline.

3 Podobno kot pri patriotizmu se z ambivalentnostjo v odnosu srečamo tudi pri nekaterih ostalih temeljnih konceptih, npr. pri toleranci. Kljub zelo različnim predpostavkam patriotizma in tolerance ju družijo njuna sekundarna narava, in sicer odvisnost od same narave objekta tolerance oz. patriotizma, kar Rainer Forst – v primeru tolerance – poimenuje »normativno odvisni koncept« (Forst, 2007) oz. v primeru patriotizma Eamonn Callan le-tega opredeli kot »odvisno vrlino« (Callan, 2010: 270). Če smo npr. tolerantni do nasilja, toleranca ni pripoznana kot vrlina. Tudi v primeru patriotizma ni nič drugače. Npr. ustavni patriotizem je praviloma pripoznan kot pozitiven, saj je utemeljen na zaveznanosti skupnim vrednotam in temeljnimi načelom sodobne pluralne

ga sentimenta, saj je v *Odah* zapisal: »Sladko in častno je umreti za svojo domovino /*Dulce et decorum est pro patria mori.*« Za razliko od tega so Lev Tolstoj, Mark Twain ter številni drugi književniki, npr. Oscar Wilde, patriotizem opredelili kot nekaj nemoralnega in vprašljivega oz. kot »vrlino zlobnih« ter »poslednje zatočišče podležev«.

Ta dvojna narava patriotizma⁴ tako zagovornikov kot tudi kritikov praviloma ne pušča ravnodušnih. Če ga zagovorniki upravičujejo kot najbolj elementaren odnos posameznika do politične skupnosti, katere član je (kot obveznost ali kot dolžnost),⁵ oz. kot temeljno državljansko vrlino (MacIntyre, 1984), ga njegovi kritiki označujejo za moralno zgrešenega, teoretično pomanjkljivega ter zastarelega ali celo politično nevarnega.

Čeprav je zagovor patriotizma vse prej kot neproblematičen, njegova kritika pa vse prej kot enoznačna, ohranja patriotizem vse od Habermasove artikulacije »ustavnega patriotizma« (1990) status resnega akademskega fenomena.⁶ Hkrati je na empirični ravni patriotizem vse od terorističnih napadov 11. septembra 2001 v New Yorku ter 7. julija 2005 v Londonu tudi v središču razprav o vlogi in pomenu javnega šolanja v procesu kultiviranja patriotizma (Hand, 2011; Kodelja, 2009, 2011; Luthar, 2011) kot tudi omejitvev oz. možnih zlorab patriotizma.⁷ Dolga senca nesoglasij med zagovorniki in kritiki patriotizma kakor tudi »empirična« problematika patriotizma odpirata različne probleme, napetosti in izzive na treh temeljnih področjih, ki

družbe, npr. enakosti, pravičnosti, svobodi, medtem ko je t. i. »brezpogojni« patriotizem problematičen. Podobnost med toleranco in patriotizmom je tudi *kontekstualna*, saj tako patriotizem kot tudi toleranca izvirata iz obdobja pred demokratično politično ureditvijo. Če se zagovorniki tolerance soočajo z očitkom, da je eden od njenih učinkov ohranjanje neenakosti (Deveaux, 2000), se zagovorniki patriotizma soočajo z ugovori o njegovi brezpogojni lojalnosti. Za podrobnejšo predstavitev problematike tolerance v sodobni pluralni družbi glej Sarđoč (2011), za – sicer zelo omejeno – iskanje povezav med patriotizmom in toleranco pa članek Sigal R. Ben-Porath (2007).

4 Na dvojno naravo oz. Janusov obraz patriotizma je v svojem članku *Teaching Patriotism: Love and Critical Freedom* opozorila tudi Martha C. Nussbaum (2011: 1–3).

5 Rawls v svojem članku o državljanski nepokorščini naredi distinkcijo med obveznostjo in dolžnostjo, kjer »obveznost izhaja iz naših prostovoljnih dejanj medtem ko dolžnost ne« (Rawls, 1999: 177). Za klasično artikulacijo distinkcije med obveznostjo in dolžnostjo glej članek *Are There Any Natural Rights*, ki ga je napisal H. L. A. Hart (1955).

6 Podobno kot Habermas so številni drugi avtorji patriotizem utemeljili na zavezanosti posameznim temeljnim vrednotam in ne na identiteti, npr. »kozmpolitski patriotizem« (Appiah, 1997; Vidmar-Horvat, 2012), »patriotizem najboljše tradicije« (Blum, 2007), »demokratični patriotizem« (Callan, 2002), »državljanski patriotizem« (Laborde, 2002), »zmerni patriotizem« (Nathanson), Cerar (2010).

7 George Kateb je v svoji knjigi *Patriotism and Other Mistakes* podvrženost zlorabam opredelil kot temeljni ugovor zoper patriotizem (2006, 1. poglavje). Hkrati se v okviru razprav o potencialnih zlorabah patriotizma pojavljajo tudi zahteve o omejevanju ali celo odpravi nekaterih temeljnih svoboščin, npr. svobode izražanja, pravice do zasebnosti (npr. v *The USA Patriotic Act*, ki ga je sprejel Kongres ZDA kot odgovor na dogodke 11. septembra 2001).

jih lahko identificiramo v okviru razprav o patriotizmu, in sicer so to a) problematika *narave* patriotizma; b) problematika *utemeljitve* patriotizma ter c) problematika *moralnega statusa* patriotizma.

Poleg uvoda je prispevek razdeljen na pet delov. Drugi del analizira dva ločena vidika utemeljitve patriotizma, s katerimi se tradicionalno srečamo v okviru razprav o patriotizmu. Tretji del prinaša predstavitev anatomije patriotizma oz. analizo temeljnih razsežnosti patriotizma. Četrty del prinaša identifikacijo temeljnih motivacijskih impulzov utemeljitve patriotizma. Peti del prispevka obravnava tri najpomembnejše skupine ugovorov, ki jih na patriotizem naslavljajo različni kritiki. Sklepni del predstavi nekatere od problemov, s katerimi se srečajo tako zagovorniki kot tudi kritiki patriotizma. Namen tega prispevka tako ni predstaviti zagovora ali kritike patriotizma, temveč primarno ponuditi orodje, kako misliti posamezne razsežnosti tega družbenega fenomena in njegovih različnih pojmovanj.

Utemeljitev patriotizma

V strokovni literaturi s širšega področja državljanske vzgoje in politične teorije ter filozofije vzgoje sta – tako med zagovorniki kot tudi kritiki – prisotni dve ločeni različici opredelitve patriotizma, in sicer a) t. i. »pozitivna« različica opredelitve patriotizma ter b) t. i. »negativna« različica opredelitve patriotizma. Vsaka od obeh opredelitev se od druge razlikuje glede na samo naravo opredelitve ter s tem povezano vzpostavitev pojmovanja patriotizma. T. i. »pozitivna« različica opredelitve patriotizma le-tega opredeli kot »ljubezen do domovine« (*amor patriae*) oz. kot lojalnost zakonom in institucijam ter pravicam in svoboščinam, ki jih omogoča. Kakor je izpostavil Maurizio Viroli, je bil v republikanski tradiciji patriotizem opredeljen kot »ljubezen do političnih institucij ter načina življenja, ki podpira skupno svobodo ljudi« (Viroli, 1995: 1). T. i. »pozitivna« različica utemeljitve patriotizma kot »aktivne identifikacije s svojim narodom kot medgeneracijsko politično skupnostjo« (Callan, 2002: 468) je neposredno neodvisna od statusa patriotizma, saj temelji na notranji zadostnosti same vrednosti razmerja med subjektom in objektom patriotizma. Moralna vrednost patriotizma kot »neke vrste čustvena navezanost na določeno vrsto objekta« (Hand in Pearce, 2009: 454) je tako določena oz. odvisna zgolj in samo od vrednosti samega razmerja (*ljubezen*) med subjektom in objektom patriotizma.⁸

Za razliko od intrinzične moralne vrednosti patriotizma pa t. i. »negativna« različica opredelitve patriotizma le-tega utemelji skozi vzporednico oz. primerjavo s sebi zunanjim objektom oz. tistim, kar ni (velikokrat pravzaprav s svojo negacijo). Najpogostejša primerjava, ki se uporablja v okviru te

8 V okviru te utemeljitve patriotizma sta tako vrednost kot tudi narava objekta patriotizma irelevantna oz. sekundarnega pomena.

različice opredelitve patriotizma – predvsem s strani njegovih zagovornikov – je vzporejanje oz. primerjava patriotizma z nacionalizmom, kjer je patriotizem opredeljen kot nekaj pozitivnega, medtem ko je nacionalizem nekaj negativnega.⁹ Kakor je v svoji knjigi *For Love of Country* izpostavil Maurizio Viroli:

»/S/kozi stoletja je bil jezik patriotizma uporabljen za okrepitev ali promocijo ljubezni do političnih institucij ter načina življenja, ki vzdržuje skupno svobodo ljudi, torej ljubezen do republike; jezik nacionalizma je bila oblikovan konec 18. stoletja za obrambo in krepitev kulturne, jezikovne, etnične enotnosti in homogenosti naroda.« (Viroli, 1995: 1.)

Morda najbolj znano »negativno« različico opredelitve patriotizma oz. primerjavo med nacionalizmom¹⁰ in patriotizmom je v svojem eseju *Notes on nationalism* artikuliral George Orwell, ki ga je napisal v zaključnih mesecih II. svetovne vojne ter objavil maja 1945. Medtem ko za nacionalizem¹¹ izpostavi, da je »neločljivo povezan z željo po oblasti«, saj naj bi bil cilj vsakega nacionalista »da si zagotovi več moči in prestiža ne zase, temveč za svoj narod ali katero drugo enoto, v kateri je izbral, da bo potopil svojo individualnost«, pa patriotizem opredeli kot »predanost določenemu kraju ter določenemu načinu življenja, za katerega menimo, da je najboljši na svetu, vendar ga ne želimo vsiliti drugim ljudem«, saj naj bi bil patriotizem že »po svoji naravi defenziven, tako vojaško kot tudi kulturno« (Orwell, 1968: 361). V skladu s tem pojmovanjem je temeljna razlika med nacionalizmom in patriotizmom – kakor poudarja Maurizio Viroli – v samem poudarku: »/Z/a patriote je temeljna vrednota republika ter svoboden način življenja, ki ga republika omogoča, za nacionaliste pa so osnovne vrednote duhovna in kulturna enotnost ljudi.« (Viroli, 1995: 2.)

Poleg negativne različice je opredelitev patriotizma velikokrat postavljena ob bok idealu, ki je širši oz. manj parcialen, in sicer kozmopolitstvu (Nussbaum, 1996).¹² V okviru te primerjave je moralna vrednost patriotizma velikokrat interpretirana kot manjša zaradi »ožjega« predmeta obrav-

9 Na konceptualni ravni je ta distinkcija zaradi kompleksnosti obeh pojmov ter mestoma njunega medsebojnega prekrivanja v celoti neustrezna, medtem ko je na čisto empirični ravni na voljo vrsta primerov, ki ponujajo diametralno nasprotno dokaze o izključno »dobrem« patriotizmu ter »slabem« nacionalizmu.

10 V zadnjih dveh desetletjih so zagovorniki t. i. »liberalnega nacionalizma«, npr. David Miller v knjigi *On Nationalism* (1995) ter Yael Tamir v knjigi *Liberal Nationalism* (1993), oblikovali zagovor nacionalizma, ki naj bi bil »omejen« s temeljnimi načeli in vrednotami sodobne pluralne družbe, npr. s pravičnostjo, enakostjo, svobodo itn.

11 George Orwell na samem začetku tega eseja hkrati izpostavi dve ločeni opredelitvi nacionalizma, in sicer a) klasifikacijsko opredelitev ter b) identifikacijsko opredelitev nacionalizma (ibid.).

12 Za razpravo o razmerju med patriotizmom in kozmopolitstvom glej zbornik *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism* (Cohen in Nussbaum (ur.), 1996).

nave (*patria*) in ne npr. globalne skupnosti kot v primeru kozmopolitstva. Pa vendar v razmerju med nacionalizmom, patriotizmom in kozmopolitstvom ne gre zgolj in samo za distinkcijo med »slabim« nacionalizmom oz. patriotizmom ter »dobrim« kozmopolitstvom. Razlika je pravzaprav v samem objektu posebne obravnave. Pri patriotizmu je objekt posebne obravnave republika oz. politična skupnost, pri nacionalizmu pa je to narod kot »kulturalna in duhovna enotnost ljudi« (Viroli, 1995: 2) oz. *patria* v primeru patriotizma ter *natio* v primeru nacionalizma (Primoratz, 2009). Objekt ljubezni tako v primeru patriotizma, nacionalizma in kozmopolitstva ne sovпада, zato je primerjava njihove moralne vrednostni zgrešena. Razlike med patriotizmom, nacionalizmom in kozmopolitstvom tako ni mogoče zvesti na eno samo distinkcijo, temveč gre za kompleksnejše razmerje, ki zaobsega tako objekt posebne obravnave kot tudi moralni status samega razmerja.

Kakor je razvidno iz zgoraj predstavljenih vidikov anatomije patriotizma, lahko tako zagovornike kot tudi kritike patriotizma razvrstimo v dve ločeni skupini oz. dve različni pojmovanji patriotizma, in sicer gre za a) telični patriotizem ter b) deontični patriotizem.¹³ »Telična« različica patriotizma oz. »telični« patriotizem zagovarja pozicijo, da je patriotizem sam na sebi nekaj dobrega ali slabega. V nasprotju s to različico patriotizma pa t. i. »deontična« različica patriotizma oz. »deontični« patriotizem le-tega ne jemlje kot nekaj pozitivnega ali negativnega na sebi, temveč se zagovor ali kritika patriotizma primarno nanaša na njegove pozitivne ali negativne učinke.

Anatomija patriotizma

Kljub vrsti različnih pojmovanj patriotizma ter številnim interpretacijam vloge in pomena patriotizma v sodobni pluralni družbi lahko izpostavimo štiri elemente, ki so skupni vsem opredelitvam patriotizma, in sicer so to: a) subjekt patriotizma (tisti, ki je patriot); b) objekt patriotizma (kdo oz. kaj je predmet posebnega razmerja; npr. domovina); c) narava posebnega razmerja med subjektom in objektom patriotizma (npr. ljubezen) ter d) utemeljitev patriotizma (zakaj je patriotizem potreben, pomemben ali nujen). Poglejmo torej podrobneje vsakega od elementov patriotizma.

Objekt patriotizma

Tako kot pri opredelitvi državljanstva¹⁴ je tudi pri opredelitvi patriotizma treba razlikovati med dvema ločenima razsežnostima, in sicer med a)

13 Distinkcija med »teličnim« in »deontičnim« patriotizmom je artikurirana na podlagi distinkcije med »telično« in »deontično« različico ugovorov zoper neenakost, ki jo je v svojem predavanju *Equality and Priority* (kasneje objavljenemu kot samostojnemu članku) izpostavil Derek Parfit (1997).

14 Vertikalna dimenzija državljanstva se nanaša na državljanstvo kot pravni status, ki določa razmerje med posameznikom in politično skupnostjo. V okviru tega vidika se vloga državljana,

vertikalno razsežnostjo patriotizma ter b) horizontalno razsežnostjo patriotizma.¹⁵ Vertikalna razsežnost patriotizma povezuje posameznika oz. subjekt patriotizma z objektom patriotizma oz. z domovino (*patria*), določenim geografskim prostorom ali politično skupnostjo. Ta razsežnost patriotizma se nanaša oz. označuje razmerje med posameznikom in objektom patriotizma. Kakor opozarjajo različni avtorji, lahko ločimo dve različici vertikalne razsežnosti patriotizma, in sicer a) t. i. »predpolitično« razsežnost patriotizma, kjer je poudarek primarno namenjen kulturi, jeziku in zgodovini, ter b) t. i. »politično« razsežnost patriotizma, kjer so osrednji objekt lojalnosti skupna načela in temeljne vrednote [npr. pravičnost, toleranca itn.]. Hkrati se ti dve razsežnosti patriotizma med seboj razlikujeta tudi glede na samo naravo razmerja med subjektom in objektom patriotizma, in sicer a) na identiteti utemeljeno pojmovanje patriotizma ter b) na vrednotah utemeljeno pojmovanje patriotizma. Predpolitična razsežnost patriotizma predstavlja primer na identiteti utemeljenega pojmovanja patriotizma, kamor sodi tudi nacionalizem. Najbolj znan primer na vrednotah utemeljenega pojmovanja patriotizma pa predstavlja Habermasov »ustavni patriotizem«, ki temelji na normah, temeljnih načelih in skupnih vrednotah sodobne pluralne družbe.¹⁶

Horizontalna razsežnost se primarno nanaša na socialno, kulturno in psihološko razmerje med politično skupnostjo in njenimi člani, kjer skupna politična identiteta zagotavlja občutek enotnosti in medsebojne solidarnosti med člani politične skupnosti. Ta razsežnost patriotizma povezuje pripadnike politične skupnosti, ki si na eni strani delijo skupen status in politično identiteto, na drugi strani pa se med seboj razlikujejo glede na vrsto lastnosti, in sicer tako tistih, ki so del njihove izbire (npr. veroizpoved oz. svetovno-nazorska prepričanja), kakor tudi ostalih elementov njihove identitete (npr. spol, starost, rasa, etnična pripadnost). Kljub svoji enoznačni opredelitvi se izraz patriotizem – kakor izpostavlja Robert Audi – uporablja »za poimevanje vsaj treh različnih stvari: značajske lastnosti, kjer govorimo o osebi, ki je globoko domoljubna; čustva, kjer so ljudje opisani kot žareči od domoljuba ali kako brstijo s ponosom do njihove države, ter (morda kot posledica teh osnovnih primerov) položaja, kot pogled, da svoji državi dolgujemo zvestobo« (Audi, 2009: 367).

kakor je izpostavil Will Kymlicka, »nanaša na članstvo v politični skupnosti ter tako označuje razmerje med posameznikom in državo« (Kymlicka, 2003: 147) oz. je določena, kakor poudarja John Rawls, »z njihovimi političnimi institucijami« (Rawls, 1999: 460).

15 Z vidika dispozicij, ki naj bi jih razvijali v okviru kultiviranja patriotizma, je prav tako treba ločiti med lojalnostjo kot »vertikalno« vrlino ter solidarnostjo kot »horizontalno« vrlino.

16 Na identiteti utemeljeno pojmovanje patriotizma temelji na t. i. »fiksni« lastnostih posameznika, npr. na etnični pripadnosti (*chance*), medtem ko na vrednotah utemeljeno pojmovanje patriotizma temelji na vrednotah oz. izbiri (*choice*). Ta distinkcija ima posebno vlogo v liberalni politični teoriji v okviru utemeljevanja neenakosti. Za kritiko Habermasovega pojmovanja »ustavnega patriotizma« glej Laborde (2002) ter Müller (2007).

Narava patriotizma

Tako na vertikalni kot tudi na horizontalni ravni lahko ločimo dve različni pojmovanji patriotizma, in sicer a) ekstremno različico pojmovanja patriotizma oz. t. i. »ekstremni patriotizem« ter b) zmerno različico pojmovanja patriotizma oz. t. i. »zmerni patriotizem«. Na vertikalni ravni je ekstremna različica patriotizma povezana z brezpogojnim sprejemanjem oz. lojalnostjo domovini oz. objektu patriotizma,¹⁷ ki ga najbolje ponazarja geslo »Moja domovina: prav ali narobe« (*My country right or wrong*). V tem primeru je zagovor patriotizma nevprašljiv oz. absoluten, saj je sprejemanje objekta patriotizma brezpogojno. Kot tak ima t. i. »ekstremni patriotizem« tri temeljne lastnosti, in sicer a) brezpogojno lojalnost objektu patriotizma; b) ekskluzivno navezanost na objekt posebne obravnave (npr. ljubezni) ter c) distributivni vidik (izključno dajanje prednosti rojakom).

Druga različica patriotizma (*zmerni patriotizem*) je v svojem zagovoru pogojena z dvema vrstama omejitev, ki si jih zastavi, in sicer z a) omejitvami procesne narave ter b) z omejitvami ciljne narave. Medtem ko se omejitve procesne narave osredotočajo na proces kultiviranja patriotizma, so omejitve ciljne narave usmerjene primarno v učinke samega procesa kultiviranja patriotizma. Obe skupini omejitev, ki si jih zastavi t. i. »zmerni« patriotizem, naj bi dajali tej različici patriotizma zadostno mero legitimnosti oz. nevtralizirali potencialno negativne učinke patriotizma, saj naj bi bil patriotizem – tako Alasdair MacIntyre – »stalni vir moralne nevarnosti« (MacIntyre, 1984: 15). Katerakoli različica »zmernega« patriotizma se tako sooča s problematiko, kakor je izpostavil Stephen Macedo, »kako vzpostaviti zaščitne ukrepe, ki imajo spodobno možnost odpora na predvidljive patologije, povezane z njegovo pristranskostjo« (Macedo, 2011: 418).

Horizontalna razsežnost patriotizma primarno označuje razmerje posameznika z ostalimi rojaki, v okviru katere je treba ločiti a) t. i. redistributivni vidik horizontalne razsežnosti patriotizma ter b) substantivni vidik horizontalne razsežnosti patriotizma. Redistributivni vidik označuje prednost, ki naj bi jo imeli rojaki pred vsemi ostalimi posamezniki. Kakor izpostavlja Richard Dagger:

»Rojaki imajo prednost, ker jim to dolgujemo kot del vzajemnosti. Vsakdo – rojak ali ne – ima pravico do našega spoštovanja in skrbi /.../, ampak tisti, ki so z nami združeni na skupnih projektih, so upravičeni do posebnega pripoznanja. Njihovo sodelovanje nam omogoča, da uživamo prednosti projekta, in pravičnost zahteva, da jim vračamo. /.../ Našim sodržavljanom moramo priznati poseben status oz. prednost pred tistimi, ki so izven po-

17 Če se ponekod pojavljajo opredelitve razmerja kot npr. »skrajni«, »robustni«, »zmerni«, ter »etični« patriotizem (Primoratz, 2009), nobena od teh definicij ne ponudi opredelitve, ki bi zaobjela temeljno oz. osnovno dinamiko razmerja med subjektom in objektom patriotizma.

sebnega odnosa, ki ga sestavlja politični projekt .../Naši sodržavljeni/ imajo zahtevek za nas /.../, kar vključuje tudi idejo, da imajo prednost tudi rojaki.« (Dagger, 1985: 446, 443.)

Ločimo lahko dve različici redistributivne razsežnosti patriotizma, in sicer a) absolutno različico patriotizma oz. t. i. »absolutno« prednost ter b) relativno različico patriotizma oz. »relativno« prednost. Po absolutni različici ima dajanje prednosti rojakom vselej prednost pred ostalimi posamezniki oz. skupinami posameznikov, ne glede na učinke politik kultiviranja patriotizma.¹⁸ Relativna različica redistributivne razsežnosti patriotizma pa daje prednost rojakom oz. članom iste politične skupnosti samo in zgolj pod določenimi pogoji oz. v zgolj določenih okoliščinah.¹⁹ Absolutna različica redistributivne razsežnosti patriotizma daje torej sorojakom *vselej* prednost pred ostalimi oz. tistimi, ki niso člani politične skupnosti, medtem ko daje relativna različica prednost rojakom zgolj in samo pod določenimi pogoji.²⁰

Substantivni vidik redistributivne razsežnosti patriotizma pa označuje različne pojavne oblike manifestiranja posebnega obravnavanja (utemeljenega kot dolžnosti ali obveznosti) oz., kakor je izpostavil Andrew Mason, imamo do rojakov posebno obveznost do »polnega sodelovanja v javnem življenju, ki naj bi zaobsegalo oz. vključevalo različne posebne obveznosti, kot so obveznost do glasovanja, upoštevanje vrste pri poroti, pozornost do vlade ter izražanje lastnega mnenja, če je krivična« (Mason, 1997: 428). Osnovno vprašanje substantivnega vidika torej je, kakšno prednost oz. na katerem področju imamo do rojakov posebno obveznost.

Motivacijski dejavniki patriotizma

V okviru zahtev po kultiviranju patriotizma kot »določene vrste ozemeljsko zgoščene medgeneracijske skupnosti, ki ji domoljub pripada ter katere preživetje in blaginjo zelo ceni,« (Callan, 2006: 533) lahko ločimo dva osnovna tipa motivacijskih dejavnikov, ki se praviloma uporabljajo v okviru zagovarjanja patriotizma, in sicer a) zunanje motivacijske dejavnike (npr.

18 Na problematičnost »absolutne prednosti« rojakov pred ostalimi posamezniki oz. družbenimi skupinami v okviru distributivnega razmerja sta opozorila tako David Miller (2000, 10. poglavje) kot tudi Kok-Chor Tan (2004: 141–142).

19 Ločimo lahko tri različne verzije relativne različice redistributivne razsežnosti patriotizma, in sicer a) egalitarno; b) suficientarno ter c) prioritarno, ki se med seboj razlikujejo primarno glede na pogoje ali prag, kdaj imajo rojaki prednost pred ostalimi posamezniki ali družbenimi skupinami (npr. da imajo rojaki prednost pred ostalimi, če oz. ko so njihove potrebe zadovoljene nad določenim pragom – npr. nad pragom revščine – ali pa ko pride do t. i. intersekcionalnosti neenakosti – sovpadanje ali prekrivanje različnih pojavnih oblik neenakosti).

20 Za podrobnejšo predstavitev problematike redistributivne razsežnosti patriotizma oz. posebnega obravnavanja in dajanja prednosti rojakom glej Dagger (1985); Goodin (1988); Mason (1997).

vojna oz. konflikt itn.) ter b) notranje motivacijske dejavnike. Med notranjimi motivacijskimi dejavniki, ki naj bi utemeljevali potrebo po kultiviranju patriotizma, lahko identificiramo štiri ločene motivacijske oz. konsekvenencialistične impulze, in sicer a) t. i. »integracijski« impulz; b) t. i. »redistributivni« impulz; c) t. i. »kompenzacijski« impulz ter d) t. i. »impulz odgovornosti«.²¹

»Integracijski« impulz naj bi patriotizem utemeljeval kot enega od osnovnih pogojev *stabilnosti in enotnosti* sodobne pluralne družbe, saj je vloga patriotizma primarno socialno-integracijska (zagotavljanje občutka medsebojne povezanosti) oz., kakor izpostavlja Charles Taylor, omogoča »močno skupno identifikacijo« (Taylor, 1996: 120). Patriotizem, kakor poudarja Taylor, »temelji na identifikaciji z ostalimi v skupnem projektu« in je kot tak nekje »med prijateljstvom ali družinskimi čustvi na eni strani ter nesebičnim razdajanjem na drugi« (Taylor, 1989: 166). »Redistributivni« impulz patriotizma naj bi zagotavljal redistribucijo dobrin med člani politične skupnosti ter hkrati kultiviral medsebojno solidarnost, saj je demokracija državljanov, kakor izpostavlja Charles Taylor, »zelo ranljiva za odtujenosti, ki izhaja iz globokih neenakosti ter občutka zapostavljenosti in brezbržnosti, ki lahko nastane med zapuščenimi člani« (Taylor, 1996: 120). »Kompenzacijski« impulz naj bi zaradi pravic, ki jih imajo člani politične skupnosti, kompenziral predvsem negativne učinke, ki naj bi jih imele posamezne pravice in svoboščine (tako tradicionalna kritika na pravicah utemeljenega pojmovanja državljanstva).²² Po tem pojmovanju naj bi bil patriotizem protiutež samim pravicam ter vrsti negativnih učinkov, ki naj bi jih imele pravice na posameznike (npr. apatičnost, brezbržnost, vsesplošni karkolizem itn.). T. i. »impulz odgovornosti« naj bi skozi kultiviranje patriotizma spodbujal razvijanje odgovornosti oz. vrlin posameznika.

Kakor je razvidno iz zgoraj predstavljene problematike štirih osnovnih motivacijskih oz. konsekvenencialističnih impulzov, naj bi kultiviranje patriotizma zajemalo dva ločena vidika, in sicer a) družbeni vidik ter b) individualni vidik. V okviru prvega vidika naj bi kultiviranje patriotizma primarno zagotavljalo večjo družbeno stabilnost in medsebojno povezanost ter večjo

21 Zgoraj predstavljena distinkcija štirih impulzov patriotizma temelji na predstavitvi patriotizma in nacionalizma Rogersa Brubakerja (Brubaker, 2010: 121–123).

22 Glede na različne očitke, ki jih na liberalno različico na pravicah utemeljenega pojmovanja državljanstva naslavljajo republikanska, komunitarna, neoliberalna in konservativna kritika, je treba ločiti različne ugovore zoper posamezne vidike tega pojmovanja državljanstva in njegovega pojmovanja državljanske enakosti, in sicer a) z identiteto povezan ugovor; b) z vrlinami povezan ugovor ter c) z učinkovitostjo povezan ugovor. Medtem ko se z identiteto povezan ugovor primarno nanaša na problematizacijo razširitve statusa državljanstva, pa se tako z vrlinami povezan ugovor kot tudi z učinkovitostjo povezan ugovor primarno nanašata na razširitev pravic, ki jih imajo člani politične skupnosti. Za podrobnejšo predstavitev tradicionalne kritike na pravicah utemeljenega pojmovanja državljanstva glej Sardoč (2011).

socialno integracijo posameznikov in različnih družbenih skupin. Družbeni vidik kultiviranja patriotizma naj bi torej prispeval k oblikovanju in vzdrževanju stabilnih in trajnostnih medsebojnih razmerij med člani politične skupnosti ter tako ustvaril občutek enotnosti in solidarnosti, hkrati pa tudi okreplil zaupanje med različnimi družbenimi skupinami in posamezniki. Kot tak naj bi bil patriotizem *učinkovit* mehanizem zagotavljanja družbene enotnosti in socialne povezanosti.²³ Na individualni ravni naj bi kultiviranje patriotizma primarno prispevalo k pridobivanju izkušenj o medsebojni povezanosti članov politične skupnosti ter spodbujanju manifestiranja posameznih pojavnih oblik patriotizma (npr. dvig zastave, petje himne, posebna skrb za rojake, lojalnost oz. zvestoba, pogum, ponos, spoštovanje zakonov, kritičnost, saj se v okviru problematizacije njegovega moralnega statusa pojavljajo različni argumenti za njegovo kultiviranje).

Vsak od zgoraj predstavljenih konsekvencialističnih impulzov, ki so prisotni v okviru zagovora patriotizma, se sooča z vrsto ugovorov in očitkov, saj nekateri kritiki patriotizma izpostavljajo, da je njegova integracijska narava tako izključevalna kot tudi diskriminirajoča (Gregorčič, 2010). Zagovor patriotizma se tako sooča z različnimi problemi, ki naj bi jih imel proces kultiviranja patriotizma v sodobni pluralni družbi.

Kritika patriotizma

Podobno kot zagovor patriotizma je tudi kritika patriotizma vse prej kot preprosta in enoznačna, saj so kljub soglasju okoli same opredelitve patriotizma razprave o moralnem statusu in naravi patriotizma enako problematične (Kateb, 2008; Keller, 2005). V samem izhodišču je kritika patriotizma osredotočena okoli problematike njegovega moralnega statusa (Kodelja, 2011), kar odpira problematiko neustreznosti patriotizma. Je torej patriotizem napaka (Kateb, 2008), pomanjkljiv oz. nezadosten (Canovan, 2000), zastarel ali nevaren (MacIntyre, 1984) oz. ga je možno enačiti celo z rasizmom (Gomberg, 1990)? Vsaka od navedenih kritik je raznolika in večplastna, saj vsebuje vrsto ugovorov in očitkov, ki se med seboj razlikujejo predvsem glede na objekt kritike patriotizma. Kljub raznolikim ugovorom in očitkom ločimo dve skupini kritik zoper patriotizem, in sicer a) kontekstualno kritiko oz. ugovore zoper patriotizem ter b) substantivno kritiko oz. ugovore zoper patriotizem.

23 V veliki večini sodobnih razprav o patriotizmu se pogosto pojavlja še dodaten motivacijski dejavnik, ki utemeljuje nujnost kultiviranja patriotizma. Tukaj primarno zasledimo sklicevanje na probleme, s katerimi se soočamo v sodobni pluralni družbi, npr. na »demokracijski deficit«, vsesplošno brezbriznost, apatičnost itn. Osnovni motivacijski dejavnik v okviru tega pojmovanja patriotizma je torej določen družbeni problem, kar naj bi s patriotizmom nevtralizirali, zmanjšali oz. ublažili ali celo odpravili.

Kontekstualna kritika patriotizma

Kontekstualna kritika patriotizma je osredotočena okoli ugovorov, ki postavljajo pod vprašaj vlogo in pomen patriotizma v sodobni pluralni družbi oz. izpostavljajo neustreznost patriotizma. Kontekstualna kritika razlikuje med dvema ločenima očitkoma o neustreznosti oz. redundantnosti patriotizma, in sicer a) očitek o nepotrebnosti patriotizma ter b) očitek o odvečnosti patriotizma.

Očitek o nepotrebnosti patriotizma ne postavlja pod vprašaj moralnega statusa patriotizma, temveč daje v ospredje kontekstualni oz. politični vidik, zaradi katerega je patriotizem nepotreben. Kakor je izpostavil Stephen Macedo, gre v tem primeru za t. i. »paradoks demokracije«, saj naj bi le-ta potrebovala »depolitizirane institucije, ki se opirajo na strokovne in nepristranske sodbe: sodišča, revizorje, inšpektorje, varuhe človekovih pravic, raziskovalne inštitucije itn.« (Macedo, 2011: 421). Patriotizem v sodobni pluralni družbi torej ne more biti načelo, »saj se zdi trditev, da lahko državljani ene demokracije vedno želijo državljanom drugih demokracij, da so domoljubi, neverodostojna« (Kateb, 2008: 10).

Drugi očitek kontekstualne kritike patriotizma (očitek o odvečnosti patriotizma) ni omejen zgolj in samo na odvečnost patriotizma, temveč na redundantnost državljskih vrlin nasploh. Prav zaradi same narave institucionalnega okvira sodobne pluralne družbe naj bi bile za zagotavljanje njene stabilnosti in enotnosti državljske vrline, npr. toleranca, patriotizem itn., odveč. V primeru očitka o nepotrebnosti patriotizma je le-ta nepotreben zaradi *narave* politične skupnosti (npr. liberalno-demokratska politična ureitev in ne avtokracija), medtem ko je v primeru očitka o odvečnosti patriotizma le-ta odvečen (tako kot vse ostale državljske vrline) zaradi učinkov delovanja sodobne pluralne družbe in njenega institucionalnega okvira. V prvem primeru so torej državljske vrline potrebne, vendar patriotizem ni ena od njih, medtem ko so v drugem primeru redundantne vse državljske vrline vključno s patriotizmom.

Substantivna kritika patriotizma

Poleg kontekstualne kritike, ki patriotizmu očita, da nima moralne vrednosti, se zagovorniki patriotizma soočajo tudi z vrsto ugovorov, ki patriotizmu oz. procesu kultiviranja le-tega očitajo različne negativne učinke. Ločimo lahko tri med seboj ločene probleme, ki naj bi bili posledica negativnih učinkov patriotizma, in sicer a) družbeni problem (t. i. »problem skupnosti usode«); b) moralni problem (t. i. »problem moralne asimetričnosti«) ter c) epistemološki problem (t. i. »problem popačenja«). Te in ostale probleme obravnava naslednji razdelek tega prispevka.

Patriotizem in »problem skupnosti usode«

Eden temeljnih ugovorov zoper patriotizem je usmerjen v nereflektiran odnos le-tega do preteklosti. Kultiviranje patriotizma v okviru državljske vzgoje naj bi tako zahtevalo a) selektiven odnos do preteklih dogodkov oz. zgodovinskih osebnosti (Archard, 1999) ter b) idealizirano oz. »moralizirajočo zgodovino: panteon herojev, ki podeljuje legitimnost osrednjim institucijam« (Galston, 1991: 243–244) oz. »uporabno preteklost« (Fullinwider, 1996). V okviru razprav oz. kritik patriotizma se pojavi tudi pojmovanje patriotizma kot »skupnosti usode« oz. nevoluntaristično pojmovanje državljanstva kot političnega pojmovanja posameznika. Kakor opozarja Lawrence Blum, naj bi to pojmovanje patriotizem utemeljevalo kot »vez, ki nas povezuje z ostalimi rojaki, ki je utemeljena na občutku skupne usode kot članov politične skupnosti, posvečene narodu kot skupnemu projektu« (Blum, 2007: 61–62). Najpogostejši očitke zoper patriotizem v okviru tega ugovora je povezan z očitkom, da patriotizem zahteva potvarjanje zgodovine.

Patriotizem in »problem moralne asimetričnosti«

Podobno kot nacionalizem je patriotizem velikokrat usmerjen ne samo v izključevalnost in diskriminatornost, temveč v veliki meri tudi v notranjo homogenizacijo. Pojmovanje družbene enotnosti v okviru patriotizma je tako lahko a) izključevalno (zunanji negativni učinek) ter b) homogenizirajoče (notranji negativni učinek). Kozmopolitska kritika patriotizma zaradi parcialnosti patriotizma postavlja pod vprašaj njegov moralni status, medtem ko zagovorniki multikulturalizma izpostavljajo, da je ena od slepih peg patriotizma enačenje interesov vseh članov politične skupnosti (*zmota o enakosti interesov*). Iz perspektive kozmopolitstva je patriotizem dojet kot patrikularen oz. omejujoč, medtem ko je iz perspektive multikulturalizma dojet kot asimilativen in uniformirajoč.

Patriotizem in »problem popačenja«

Eden od problemov, ki so jih izpostavili kritiki patriotizma, je tudi t. i. »problem popačenja« (Brighouse, 2006; Hand, 2011), ki temelji na hipotezi, da sta za učinkovito promocijo patriotizma nujna dva ločena pogoja, in sicer a) redukcioniistična predstavitev zgodovinskih dogodkov ter b) nekritično sprejemanje objekta patriotizma. Patriotizem se tako sooča s problemom epistemološkega redukcionizma, saj naj bi za ceno zagotavljanja enotnosti puščal ob strani vso prednost, ki jo ponuja različnost (npr. klasični Millov argument o pomenu in vlogi različnosti).

Epistemološka kritika patriotizma ter z njo povezan »problem popačenja« imata dve časovni razsežnosti, in sicer a) v preteklost usmerjeni pogled ter b) v sedanost usmerjeni pogled. V preteklost usmerjeni pogled lahko po-

pači pogled na preteklost, medtem ko se v sedanost usmerjeni pogled sooča z nekritičnim sprejemanjem objekta patriotizma. Pomembno vprašanje, ki se tukaj odpira, je seveda povezano s samo naravo obeh vidikov »problema popačenja«. Sta obe razsežnosti v razmerju z utemeljitvijo patriotizma neodvisni ali pa v zgolj sekundarnem razmerju? V prvem primeru patriotizma ni mogoče utemeljiti brez redukcionistične predstavitve oz. brez nekritičnega sprejemanja. V drugem primeru pa je patriotizem možno utemeljiti neodvisno od njiju, vendar je *učinkovitost* patriotizma manjša, zato oba pogoja t. i. »problema popačenja« samega statusa patriotizma ne ogrožata.

Kakor je razvidno iz zgoraj predstavljenih ugovorov in očitkov zoper patriotizem, je kritika patriotizma osredotočena okoli problematike njegovega moralnega statusa. Zoper patriotizem tako lahko ločimo tri osnovne očitke, ki jih je treba izpostaviti, in sicer a) nereflektiran oz. idealiziran odnos do *preteklosti*; b) izključevalni odnos v *sedanjosti*, saj naj bi patriotizem neupravičeno diskriminiral tiste, ki niso člani določene politične skupnosti, ter nevoluntaristično pojmovanje državljanstva kot političnega pojmovanja posameznika (t. i. »skupnost usode«) ter c) determiniranost v *prihodnosti*. Kot tak naj bi bil patriotizem nereflektiran (*preteklost*), diskriminatoren, izključevalen ter asimilativen in homogenizirajoč (*sedanjost*) kakor tudi determinističen (*prihodnost*).

Zaključek

Zgoraj predstavljena problematika kaže na to, da ostajajo tako zagovorniki kot tudi kritiki patriotizma na različnih bregovih tako glede njegovega moralnega statusa in utemeljitve kot tudi glede kultiviranja patriotizma v javnem šolanju. Prav zaradi tega se je tako pri zagovornikih kot tudi pri kritikih patriotizma težko znebiti občutka, da je na obeh straneh razprave vključen »avtopilot«, ki sicer vodi smer razprave, a zgreši samo bistvo, saj patriotizem zagovorniki pogosto nekritično zagovarjajo, kritiki pa ga praviloma razvrednotijo z očitkom o njegovi moralni inferiornosti.

Podobno kot pri pojmu »sranja« (*bullshit*), ki ga v svojem eseju obdelala Harry Frankfurt (2005), tudi pri patriotizmu in njegovi teoretizaciji osnovni problem torej ni, da ostajajo različna vprašanja o tej problematiki neodgovorjena, temveč, da nekatera temeljna vprašanja okoli tega družbenega fenomena in njegovih različnih pojmovanj sploh še niso bila zastavljena.

Literatura

- Appiah, K. A. (1997). Cosmopolitan Patriots, *Critical Inquiry*, 23(3), 617–639.
- Archard, D. (1999). Should we teach patriotism? *Studies in Philosophy and Education*, 18, 157–173.
- Audi, R. (2009). Nationalism, Patriotism and Cosmopolitanism in an Age of Globalisation. *Journal of Ethics*, 13, 365–381.

- Beiner, R. (ur.) (1995). *Theorizing Citizenship*. New York: CUNY.
- Ben-Porath, S. (2007). Civic Virtue Out of Necessity: Patriotism and Democratic Education. *Theory and Research in Education*, 5(1), 41–59.
- Blum, L. (2007). Best Traditions Patriotism: A Commentary on Miller, Wingo and Ben-Porath. *Theory and Research in Education*, 5(1), 61–68.
- Brubaker, R. (2010). In the Name of the Nation: Reflections on Nationalism and Patriotism. *Citizenship Studies*, 8(2), 115–127.
- Callan, E. (2002). Democratic Patriotism and Multicultural Education, *Studies in Philosophy and Education*, 21, 465–477.
- Callan, E. (2006). Love, Idolatry and Patriotism. *Social Theory and Practice*, 32(4), 525–546.
- Callan, E. (2010). The Better Angels of Our Nature: Patriotism and Dirty Hands. *The Journal of Political Philosophy*, 18(3), 249–270.
- Canovan, M. (2000). Patriotism Is Not Enough, *British Journal of Political Science*, 30, 413–432.
- Cerar, M. (2010). Slovenska domovinska identiteta. V: Š. Pavlič in T. Peršak (ur.), *Slovenski kulturni plenum 2010*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev, 249–252.
- Cohen, J., Nussbaum, M. C. (ur.) (1996). *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*. Boston: Beacon Press.
- Dagger, R. (1985). Rights, Boundaries, and the Bond of Community: A Qualified Defense of Moral Parochialism, *American Political Science Review*, 79, 436–47.
- Deveaux, M. (2000). *Cultural Pluralism and Dilemmas of Justice*. Ithaca: Cornell University Press.
- Frankfurt, H. G. (2005). *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press.
- Galston, W. A. (1991) *Liberal Purposes: Goods, Virtues and Diversity in the Liberal State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gomberg, P. (1990). Patriotism is Like Racism, *Ethics*, 101(1), 144–150.
- Goodin, R. E. (1988). What Is So Special about Our Fellow Countrymen?, *Ethics*, 98(4), 663–686.
- Gregorčič, M. (2010). Dodajmo še ščepec domoljubja in pozabimo na ustvarjalno življenje, *IB revija*, 14(1), 27–41.
- Habermas, J. (1990). Citizenship and National Identity. V: J. Habermas (1998), *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: MIT Press, 491–516.
- Hand, M. (2011). *Patriotism in Schools* (Impact no. 19). London: PESGB.
- Hand, M., Pearce, J. (2009). Patriotism in British Schools: Principles, Practices and Press Hysteria, *Educational Philosophy and Theory*, 41, 4, 453–465.
- Hart, H. L. A. (1955). Are There Any Natura Rights?, *The Philosophical Review*, 64(2), 175–191.

- Kateb, G. (2008). *Patriotism and Other Mistakes*. New Haven: Yale University Press.
- Keller, S. (2005). Patriotism as Bad Faith, *Ethics*, 115(3), 563–592.
- Kodelja, Z. (2009). Dopolnitev državlanske vzgoje z domovinsko, *Sodobna pedagogika*, 60(1), 70–81.
- Kodelja, Z. (2011). Is Education for Patriotism Morally Required, Permitted or Unacceptable, *Studies in Philosophy and Education*, 30(2), 127–140.
- Kymlicka, Will (2003). Multicultural States and Intercultural Citizens, *Theory and Research in Education*, 1(2), 147–169.
- Laborde, C. (2002). From Constitutional to Civic Patriotism, *British Journal of Political Science*, 32, 591–612.
- Luthar, O. (ur.) (2011). *Ugrabljena ljubezen*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Macedo, S. J. (2011). Just Patriotism? *Philosophy and Social Criticism*, 37(4), 413–423.
- MacIntyre, A. (1995 [1984]). Is Patriotism a Virtue? V: Ronald Beiner (ur.), *Theorizing Citizenship*. New York: SUNY, 209–228.
- Mason, A. (1997). Special Obligations to Compatriots, *Ethics*, 107(3), 427–447.
- Miller, D. (2000). *Citizenship and National Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Müller, J.-W. (2007). *Constitutional Patriotism*. Princeton: Princeton University Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). Teaching Patriotism: Love and Critical Freedom. *Public Law and Legal Theory Working Paper No. 357*. <http://www.law.uchicago.edu/academics/publiclaw/index.html> (30. 10. 2012).
- Orwell, G. (1968). Notes on Nationalism. V: S. Orwell in I. Angus (ur.), *Collected Essays, Journalism and Letters*, 3. London: Secker & Warburg, 361–380.
- Parfit, D. (1997). Equality and Priority. *Ratio (new series)*, 10(3), 202–221.
- Pavlič, Š., Peršak, T. (ur.) (2010). *Slovenski kulturni plenum 2010*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev.
- Primoratz, I. (2009). Patriotism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Rawls, J. (1999). *John Rawls: Collected Papers* (ur. Samuel Freeman). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rosenblum, N. (ur.) (1989). *Liberalism and the Moral Life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sardoč, M. (2011). Državljanstvo in državlanska enakost v sodobni pluralni družbi, *Časopis za kritiko znanosti*, 39(246), 205–220.
- Tan, K.-C. (2004). *Justice Without Borders: Cosmopolitanism, Nationalism and Patriotism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Taylor, C. (1989). Cross-Purposes: The Liberal-Communitarian Debate. V: N. Rosenblum (ur.), *Liberalism and the Moral Life*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 159–182.
- Taylor, C. (1996). Why Democracy Needs Patriotism. V: J. Cohen, M. C. Nussbaum (ur.), *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*. Boston: Beacon Press, 119–121.
- Tocqueville, A. de (1996). *Demokracija v Ameriki*. Ljubljana: Krtina.
- Vidmar-Horvat, K. (2012). *Kozmopolitski patriotizem: kulturna analiza neke paradigme*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Viroli, M. (1995). *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*. Oxford: Clarendon Press.
- 107th US Congress (2002). Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001 [USA Patriotic Act] [Http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ56/html/PLAW-107publ56.htm](http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ56/html/PLAW-107publ56.htm) (18. 10. 2012).

bodno izbiro vrednot ne zadošča ne za razumevanje razvoja moralne vzgoje ne za konceptualizacijo sodobnega odnosa med družbeno reprodukcijo in svobodo posameznika. Zaradi dostojanstva posameznika vrednot ni mogoče preprosto vsiljevati. Dostojanstvo posameznika je ena od temeljnih vrednot, ki jo družba skuša reproducirati, vendar prav dostojanstvo posameznika preprečuje, da bi bilo mogoče vrednote preprosto nereflektirano prenašati novim generacijam.

Ključne besede: temeljne vrednote, moralna vzgoja, indoktrinacija, reprodukcija, izbira vrednot.

Moral education: reproduction, transmission and values clarification

Traditional presentation of the development of moral education is framed in terms of the development from transition of existing social norms in the past to individual freedom to choose of one's values in the present. However, Shaver's theory of moral education makes it apparent that the opposition between the reproduction of values and the free choice of values does not enable us to conceptualize the relationship between social reproduction and individual freedom in contemporary society. On one hand, human dignity is one of the core values that are to be reproduced, on the other hand human dignity prevents us to simply inculcate values into the young generations.

Key words: basic values, moral education, indoctrination, reproduction, choice of values.

Mitja Sardoč

Kako misliti patriotizem

Tako intuitivno kakor tudi teoretično patriotizem lahko definiramo kot »ljubezen do domovine«. Pravzaprav gre za enega od redkih pojmov na področju državljanske vzgoje oz. politične teorije nasploh, kjer obe pojmovanji v veliki meri sovpadata. Kljub temu pa je odnos do patriotizma vse prej kot preprost in enoznačen, saj velja – tako zgodovinsko kakor tudi teoretično – za enega od najbolj protislovnih konceptov v politični teoriji nasploh. Prispevek obravnava različne probleme, s katerimi se soočajo tako zagovorniki kot tudi kritiki patriotizma. Uvodni del prispevka predstavi t. i. »kontekstualni« vidik patriotizma ter ambivalentnost, s katero se srečujemo v okviru teoretičnih razprav o patriotizmu. Sledi analiza utemeljitev patriotizma, s katerimi se tradicionalno srečamo v okviru razprav o patriotizmu. Tretji del prinaša predstavitev temeljnih razsežnosti patriotizma. Četrty del prinaša identifikacijo temeljnih motivacijskih impulzov utemeljitve patriotizma. Peti del prispevka obravnava različne ugovore zoper patriotizem. Sklepni del

predstavi nekatere od problemov, s katerimi se srečajo tako zagovorniki kot tudi kritiki patriotizma.

Ključne besede: patriotizem, utemeljitev patriotizma, kritika patriotizma, državljanska vzgoja, patriotizem v šolah.

Patriotism re-examined

Both intuitively and theoretically patriotism can be defined as »love of country«. In fact, it is one of the few concepts in the area of citizenship education or political theory in general where both notions coincide. However, the attitude towards patriotism is far from simple as – both historically and theoretically – it is one of the most controversial concepts in political theory in general. This paper deals with various issues faced by both proponents and critics of patriotism. The introductory part of the paper presents the »contextual« aspect of patriotism and the ambivalence contemporary discussions about patriotism are faced with. Part two discusses two prevailing forms of justification of patriotism in contemporary discussions. The next section discusses the fundamental dimensions of patriotism. Part four identifies the basic motivational impulses of advancing patriotism. The fifth part examines in detail different objections advanced by the critics of patriotism. The final part of the paper presents some of the problems encountered by both advocates and the critics of patriotism.

Key words: patriotism, foundations of patriotism, critique of patriotism, citizenship education, patriotism in schools.

Valerija Vendramin

Postfeminizem: nova doba, stare težave (in kaj to pomeni za vzgojo in izobraževanje)

V prispevku je predstavljen pogled na nekaj modalitet postfeminizma. Avtorica najprej problematizira njegovo splošno rabo in osvetli dvoumnost samega termina, ki – v grobem – lahko pomeni prekinitev s feminizmom kot tudi njegovo teoretsko nadgradnjo. Nato pa se v tej luči, za katero je značilno predvsem prvo razumevanje termina, posveti nekaterim drugim (ospoljenim) področjem družbenega življenja in »postfeministični« navezavi na aktualne sodobne pojave, ki so vezani predvsem na primat zahtev trga oziroma neoliberalne ekonomije. Nato se osredotoči na polje vzgoje in izobraževanja, kjer je retorika enakih možnosti kar dobro utrjena, a – kot pokaže avtorica – preko zelo zoženega fokusa na to, kaj naj bi spol v izobraževanju sploh pomenil. Delovanje v diskurzivnem prostoru, kjer je o vprašanih, kot je enakost med spoloma, mogoče misliti »drugače« od *mainstreamovskega* poudarka na dosežkih, je težavno, saj je spol pogosto dojet kot »luksuzno vprašanje«